

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ПОЧАТКОВОГО ЕТАПУ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ З НЕЗАКОННИМИ ОПЕРАЦІЯМИ ІЗ ГУМАНІТАРНОЮ ДОПОМОГОЮ ТА БЛАГОДІЙНИМИ ПОЖЕРТВАМИ В УМОВАХ НАДЗВИЧАЙНИХ ПРАВОВИХ РЕЖИМІВ

SOME FEATURES OF THE INITIAL STAGE OF PRE-TRIAL INVESTIGATION OF CRIMES RELATED TO ILLEGAL OPERATIONS WITH HUMANITARIAN AID AND CHARITABLE DONATIONS UNDER EMERGENCY LEGAL REGIMES

Литвиненко В.О., ад'юнкт кафедри криміналістики та домедичної підготовки
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

Статтю присвячено аналізу поглядів вчених щодо відношення до початкового етапу досудового розслідування, зокрема злочинів, пов'язаних із незаконними операціями з гуманітарною допомогою та благодійними пожертвами в умовах надзвичайних правових режимів. Акцентовано, що в наукових колах тривають численні дискусії щодо початкового етапу досудового розслідування та його структури тощо.

На підставі проведеного дослідження автором конкретизовано стадії початкового етапу розслідування злочинів, досліджуваної категорії. За результатами проведеного дослідження запропоновано перелік необхідних організаційних, процесуальних та слідчих (розшукових) дій, характерних початковому етапу досудового розслідування, які окремо або в сукупності допоможуть вжити дієві заходи, направлені на розкриття елементів криміналістичної характеристики злочинів, пов'язаних із вчиненням незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, жертв чи безоплатної допомоги.

Автором сформульоване власне бачення щодо подальшого дослідження та використання в практичній діяльності правоохоронних органів основних особливостей початкового етапу досудового розслідування, що можуть в подальшому використані уповноваженими особами в процесі розслідування кримінальних проваджень, які мають ознаки вчинення злочинів, пов'язаних з незаконними операціями із гуманітарною допомогою та благодійними пожертвами в умовах надзвичайних правових режимів.

Дослідження набуває актуальності у зв'язку з тим, що на початковому етапі розслідування, в умовах надзвичайних правових режимів, особливо під час збройної агресії особами, уповноваженими на проведення розслідування проводиться аналіз отриманої інформації про вчинення злочинів даної категорії. На підставі отриманої інформації слідчими приймаються процесуальні рішення зокрема, щодо правової кваліфікації. На підставі висунутих версії, приймаються рішення, зокрема про проведення першочергових слідчих (розшукових) дій.

Ключові слова: початок досудового розслідування, кримінальне провадження, злочин, незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійні пожертви, безоплатна допомога, ЄРДР, надзвичайний правовий режим.

The article is devoted to the analysis of the views of scientists regarding the attitude to the initial stage of the pre-trial investigation, in particular crimes related to illegal operations with humanitarian aid and charitable donations under emergency legal regimes. It is emphasized that in scientific circles there are numerous discussions on the initial stage of the pre-trial investigation and its structure, etc.

On the basis of the study, the author specified the stages of the initial stage of the investigation of crimes, the category under study. According to the results of the study, a list of necessary investigative (search) actions, characteristic of the initial stage of the pre-trial investigation, has been proposed, which, individually or in aggregate, will help to take effective measures aimed at disclosing elements of the forensic characteristics of crimes related to the commission of illegal use of humanitarian aid, donations or free aid for profit.

The author formulated his own vision of further research and use in the practical activities of law enforcement agencies of the main features of the initial stage of pre-trial investigation, which can be further used by authorized persons in the process of investigating criminal proceedings that have signs of committing crimes related to illegal operations with humanitarian aid and charitable donations under emergency legal regimes.

The study becomes relevant due to the fact that at the initial stage of the investigation, in emergency legal regimes, especially during armed aggression by persons authorized to conduct an investigation, an analysis of the information received about the commission of crimes of this category is carried out. Based on the information received, investigators make procedural decisions, in particular, regarding legal qualifications. Based on the versions put forward, decisions are made, in particular, on conducting priority investigative (search) actions.

Key words: beginning of pre-trial investigation, criminal proceedings, crime, illegal use of humanitarian aid for profit, charitable donations, free aid, URDI, emergency legal regime.

Процес досудового розслідування будь якого кримінального провадження включає в себе етапи, кожен з яких має свої характерні особливості.

Оскільки ситуаційність та етапність діяльності суб'єктів розслідування є одними з основних принципів побудови криміналістичних методик, залежно від ситуації, що виникає на певному етапі слідчий після оцінки ступеню її проблемності, формує завдання, приймає тактичне рішення для його вирішення, застосовуючи засоби криміналістичної тактики, і після цього отримує певний результат, що, у свою чергу впливає на формування нової слідчої ситуації. При цьому, процес розслідування в криміналістиці прийнято ділити на три етапи: початковий, наступний (подальший) і заключний [1, с. 163].

Перш ніж перейти до розкриття особливостей початкового етапу розслідування злочинів, пов'язаних із незаконними операціями з гуманітарною допомогою та благодійними пожертвами в умовах надзвичайних правових режимів пропонуємо звернути увагу на підходи вчених,

щодо визначення дефініції етап (стадія) розслідування. Під етапом розслідування А.Ф. Волобуєв пропонує розуміти певний проміжний пункт розслідування, що характеризує стан розслідування з точки зору вирішення його завдань і визначається прийнятими процесуальними рішеннями [2, с. 185]. На думку О.В. Пчеліної етапом розслідування є окремий проміжок часу в рамках якого за конкретних умов розслідування вживається система дій, спрямованих на вирішення спільних тактичних завдань (як стратегічних, так і проміжних) розслідування [3, с. 247]. Не вступаючи в наукову дискусію з приводу визначення поняття етапу досудового розслідування пропонуємо перейти до розкриття особливостей початкового етапу досудового розслідування злочинів пов'язаних із незаконними операціями з гуманітарною допомогою та благодійними пожертвами в умовах надзвичайних правових режимів.

Враховуючи норми діючого кримінального процесуального законодавства, а саме ч. 1 ст. 214 КПК України, яка має назву «Початок досудового розслідування» і в якій

зазначається, що слідчий, (дознавач або прокурор) невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань, розпочати розслідування та через 24 години з моменту внесення таких відомостей надати заявнику витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань [4].

В контексті дослідження початкового етапу досудового розслідування вважаємо слушною позицію О.Г. Кривопуска, який вважає, що норма ст. 214 КПК України не достатньою мірою характеризує початок досудового розслідування як етапу розслідування з точки зору науки криміналістики. При цьому автором зазначається, що законодавець закріплює формальне (юридичне) вираження початку досудового розслідування, і зводить його фактично до внесення відомостей до ЄРДР. Проте, для прийняття рішення про внесення відомостей до реєстру, тобто початку досудового розслідування, слідчому необхідно провести ряд заходів, зокрема здійснити аналіз отриманої інформації, в ході чого з'ясувати, чи мають обставини, викладені в заяві чи повідомленні ознаки складу злочину, встановити кримінально-правову кваліфікація, зробити висновок про ймовірні способи вчинення злочину [5, с. 418]. Крім цього, схожою за своїм змістом є позиція Л.М. Гуртієвої, яка досліджуючи стадії провадження, доходить висновку що стадія досудового розслідування починається з моменту отримання слідчим, прокурором із законних джерел інформації про вчинене або підготовлюване кримінальне правопорушення, або іншого суспільного небезпечного діяння [6, с. 158].

Беручи за основу позицію науковиці, щодо початку досудового розслідування, враховуючи при цьому особливості досліджуваного питання, пропонуємо зосередити увагу на особливостях процесуальної діяльності слідчого та інших посадових осіб, з числа правоохоронних органів які вчиняються з моменту надходження повідомлення про вчинений злочин (або самостійного його виявлення слідчим, оперативним співробітником тощо) і до внесення відповідних відомостей до ЄРДР.

Враховуючи наведені вище твердження науковців та особливості досліджуваного питання, можна погодитись з позицією, відповідно якої, фактичним початком досудового розслідування є отримання слідчим інформації про вчинене кримінальне правопорушення з будь якого джерела. Таким чином, відрізок часу, з моменту отримання відомостей, про факт вчинення злочину і до моменту внесення відомостей до ЄРДР, обґрунтовано можна вважати окремою і самостійною стадією кримінального процесу [7, с. 229].

При цьому, варто зазначити, що без достатніх приводів та підстав, осмислення наявності ознак складу кримінального правопорушення, не можна відразу вносити до ЄРДР всі заяви та повідомлення [8, с. 467]. Таким чином, першочерговим завданням слідчого після отримання заяви або повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або його виявлення оперативними підрозділами є з'ясування та встановлення приводів початку розслідування.

Приводами початку досудового розслідування виступають: заяви про вчинене кримінальне правопорушення; повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення; самостійне виявлення слідчим, прокурором обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення [9, с. 270]. Натомість підстави початку досудового розслідування законодавець визначає як обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення. Ці підстави варто «шукати» винятково у первинних відомостях про діяння [10, с. 130].

Таким чином, цілком поділяючи думку О.В. Одері, який наголошує що початковий етап розслідування в структурі діяльності правоохоронних органів відіграє виключно важливе значення, оскільки саме на даному етапі слідчим закладається фундамент для встановлення обставин вчиненого злочину, винуватості конкретної особи, а також виявляють і збирають більшість доказів [11, с. 130].

На підставі проведеного дослідження матеріалів кримінальних проваджень пов'язаних з незаконними операціями з гуманітарною допомогою та благодійними пожертвами, які було вчинено умовах надзвичайних правових режимів, зокрема під час збройної агресії РФ, встановлено, що приводами початку досудового розслідування кримінальних правопорушень досліджуваної категорії виступають: заяви і повідомлення громадян 43 %; самостійне виявлення фактів, які можуть свідчити про вчинення злочину слідчим (іншою особою, уповноваженою на проведення досудового розслідування) 31 %; матеріали оперативних підрозділів за фактами виявлення ознак вчинення кримінального правопорушення 18 %; заяви (повідомлення) представників органів державної влади (місцевого самоврядування) або представників громадських організацій 6, 5 %; повідомлення ЗМІ 1,5 %.

Як було зазначено вище, підставами внесення відомостей до ЄРДР виступає інформація, яка викладена в заявах та повідомленнях. Враховуючи викладене, з'ясовуючи підстави початку розслідування слідчим проводиться аналіз інформації, викладеної в заявах, повідомленнях або матеріалах оперативних підрозділів.

Проведеним дослідженням етапів досудового розслідування І.В. Пиріг, доходить висновку, що характерними ознаками початкового етапу досудового розслідування виступають: недостатня інформативність; велика кількість версій, що підлягають перевірці; дефіцит часу на проведення слідчих (розшукових) дій, що загалом впливає на формування його завдань та функцій, виконання яких є підґрунтям для подальшого успішного розслідування [1, с. 165]. На підставі проведеного вивчення матеріалів кримінальних проваджень досліджуваної категорії, можна з впевненістю констатувати що проблеми початкового етапу, описані І.В. Пирогом притаманні і злочинам, предметом яких виступає гуманітарна допомога або благодійні пожертви, що підтверджується результатами проведеного опитування працівників Національної поліції. Таким чином, пропонуємо більш детально розглянути проблемні питання початкового етапу досудового розслідування.

Проведеним опитуванням представників правоохоронних органів, які були задіяні в процесі розслідування злочинів, пов'язаних з незаконними операціями з гуманітарною допомогою та благодійними жертвами в умовах надзвичайних правових режимів, переважна більшість респондентів (97 %) визначили дефіцит часу, який відведено законодавцем на прийняття рішення про внесення відомостей до ЄРДР. Крім цього, вказаний фактор призводить до помилкової кваліфікації діянь злочинця, зокрема 73 % респондентів визначили його як одну з основних причин помилкової кваліфікації при внесенні відомостей до ЄРДР.

Складність встановлення предмету злочину досліджуваної категорії як негативний фактор, який спричинено дефіцитом часу зазначили 71 % респондентів. В контексті досліджуваного питання встановлення предмету злочину відіграє одну з головних завдань початкового етапу досудового розслідування. Оскільки у справах досліджуваної категорії, предметом злочину виступає гуманітарна допомога, на практиці до внесення відомостей в ЄРДР та подальшого проведення комплексу слідчих (розшукових) дій, отримання інформації в результаті застосування заходів забезпечення кримінального провадження значною мірою ускладнює встановлення зазначеного елемента криміналістичної характеристики.

Іншим фактором, який негативно впливає на процес розслідування, 69 % опитаних визначили брак (недостатність) первинної (вихідної) інформації. Враховуючи той факт, що злочини пов'язані із незаконними операціями з гуманітарною допомогою та благодійними пожертвами в умовах надзвичайних правових режимів, як правило вчиняються в умовах неочевидності, а спосіб їх вчинення в більшості випадків включає в себе елемент приховування (маскування). Способи вчинення злочинів досліджуваної категорії, можуть мати ознаки таких кримінальних правопорушень як шахрайство; привласнення, розтрата або заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем. Такий стан, в умовах недостатності інформації нерідко призводить до помилкової кваліфікації діянь злочинця.

Розглянувши проблемні питання початку досудового розслідування, які негативним чином впливають на процес досудового розслідування злочинів, пов'язаних з незаконними операціями з гуманітарною допомогою та благодійними жертвами в умовах надзвичайних правових режимів пропонуємо перейти до розкриття першочергових (невідкладних) дій, які проводяться працівниками Національної поліції до реєстрації злочинів в ЄРДР.

До внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР слідчому необхідно провести нарядку з процесуальними діями низку організаційних заходів.

Перш ніж перейти до розкриття процесуальних дій, які проводяться на початку розслідування злочинів досліджуваної категорії, пропонуємо взяти за основу визначення, відповідно якого під процесуальними діями необхідно розглядати як дії учасників кримінального провадження, передбачені та регламентовані кримінальним процесуальним законодавством, спрямовані на збирання, перевірку або використання доказів у кримінальному провадженні. Такі дії можна класифікувати на слідчі (розшукові) дії та інші процесуальні дії [12, с. 5].

До внесення відомостей до ЄРДР, в процесі розслідування злочинів, пов'язаних з незаконними операціями з гуманітарною допомогою та благодійними жертвами в умовах надзвичайних правових режимів, найчастіше є відібрання письмових пояснень (100 %); прийняття заяви про вчинення кримінальне правопорушення (52 %). Саме за результатами проведення вказаних процесуальних дій слідчим встановлюється інформація, яка дає підстави початку досудового розслідування. Крім цього, на підставі інформації, викладеної в заявах та поясненнях слідчим встановлюється алгоритм дій та приймаються рішення організаційного характеру. Нормами чинного КПК України, встановлюється, що до внесення відомостей до ЄРДР слідчий може бути проведено єдина слідча (розшукова) дія – огляд місця події. Ознайомленням з матеріалами кримінальних проваджень досліджуваної категорії встановлено, що до внесення до ЄРДР огляд проводиться у 94 %. Як правило об'єктами огляду виступають документи та гуманітарна допомога.

Опитуванням працівників правоохоронних органів, можна виділити типові організаційні заходи, які проводяться до внесення відомостей до ЄРДР, зокрема:

– дослідження та аналіз інформації, викладеної в заявах та повідомленнях або інформації, яка надійшла з інших джерел (100 %);

– прийняття рішення про внесення відомостей до ЄРДР та кваліфікація дій злочинця (100 %);

– висунення версій щодо способу вчинення злочину (91 %);

– аналіз слідчої ситуації, яка склалась на початковому етапі (90 %);

– визначення необхідності проведення слідчих (розшукових) дій, зокрема огляду предметів гуманітарної допомоги (89 %);

– встановлення місць знаходження предметів гуманітарної допомоги та документації, в якій можуть бути відображені відомості про подію злочину (83 %);

– складання плану проведення огляду, підготовка технічних засобів та визначення кола учасників його проведення (73 %);

– визначення шляхів, засобів і методів розслідування на подальших етапах, з урахуванням результатів проведення процесуальних дій (62 %);

– отримання відомостей які характеризують джерело надходження інформації (54 %);

– встановлення кола осіб, які можуть бути причетними до вчинення злочину та отримання відомостей, про осіб, які можуть об'єктивно підозрюватись у вчиненні злочину (54 %);

– інші дії в залежності від слідчої ситуації (38 %).

Підсумовуючи викладене, на підставі проведеного дослідження можна дійти висновку, що початковий етап розслідування під час розслідування злочинів, пов'язаних з незаконними операціями з гуманітарною допомогою та благодійними жертвами в умовах надзвичайних правових режимів характеризується дефіцитом первинної інформації, складністю встановлення предмету злочину, великою кількістю версій, дефіцитом часу, відведеного законодавцем на проведення слідчих (розшукових) дій, вчинення злочинів даної категорії в умовах неочевидності. Підставами початку внесення відомостей до ЄРДР виступають: заяви і повідомлення громадян (43 %); самостійне виявлення фактів, які можуть свідчити про вчинення злочину слідчим (іншою особою, уповноваженою на проведення досудового розслідування) (31 %); матеріали оперативних підрозділів за фактами виявлення ознак вчинення кримінального правопорушення (18%); заяви (повідомлення) представників органів державної влади (місцевого самоврядування) або представників громадських організацій (6, 5 %); повідомлення ЗМІ (1, 5 %).

Крім цього, на початковому етапі розслідування проводиться комплекс процесуальних дій та низка організаційних заходів.

Належним чином організований початковий етап розслідування злочинів, пов'язаних з незаконними операціями з гуманітарною допомогою та благодійними жертвами в умовах надзвичайних правових режимів виступає запорукою повноцінного вирішення завдань кримінального провадження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Пиріг І.В. Поняття та характеристика етапів розслідування у криміналістиці. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2021. Спеціальний випуск № 2. С. 163–168 (DOI: 10.31733/2078-3566-2021-6-163-168).
2. Волобуєв А. Ф. *Наукові основи комплексної методики розслідування корисливих злочинів у сфері підприємництва* : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / НУВС. Харків, 2001. 426 с.
3. Пчеліна О. В. Теоретичні основи формування та реалізації методики розслідування злочинів в сфері службової діяльності : монограф. Харків : ТОВ «В справі», 2017. 524 с.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України. *Офіційний сайт Верховної ради України*: веб-сайт URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення 21.04.2024).
5. Кривокурс О.Г. Особливості початку досудового розслідування злісного невиконання обов'язків по догляду за дитиною або особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. Вип. 8. С. 418-421 (DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-8/97>).

6. Гуртієва Л. М. Початок кримінального провадження України та стадії досудового розслідування. *Правова держава*. 2017. Вип. 25. С. 155–159.
7. Чурікова І.В. Початок досудового розслідування у кримінальному процесі України. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ* № 2. 2013. С. 226–231.
8. Павлова Н.В. Особливості початкового етапу розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом шахрайства. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2021. Спеціальний випуск № 2. С. 466–471 (DOI: 10.31733/2078-3566-2021-6-466-471).
9. Дрозд В. Г. Окремі питання регламентації початку досудового розслідування в умовах проведення правової реформи. *Підприємство, господарство і право*. № 12. 2017. С. 268–272.
10. Концептуальні основи побудови сучасного кримінального процесу України : монограф. / Н. В. Глинська, Л. М. Лобойко, О. І. Марочкін та ін. за заг. ред. О. Г. Шило. Харків : НДІ ВПЗ імені акад. В. В. Сташиса НАПрНУ, 2016. 264 с.
11. Одерій О.В. Відкриття кримінального провадження (окремий аспект). *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. Т. 19 / голов. ред. Ю.В. Цуркан-Сайфуліна; МОН України, НУ «ОЮА». Одеса: Гельветика, 2017. С. 259.
12. Слідчі (розшукові) дії у кримінальному провадженні: навч. наочн. посіб. у схемах і таблицях / О. А. Осауленко, А. В. Самодін, Г. М. Степанова та ін. К.: «Центр учбової літератури», 2015. 140 с.